

Duško Kečkemet

OPIS SPLITA U PRIGODI POSJETA CARA FRANJE PRVOGA 1818.

Napoleonovim padom i slomom francuskog carstva prestaje kratkotrajna ali u mnogome korisna francuska uprava u Dalmaciji. Na Bečkom kongresu dodijeljena je Dalmacija Austrijancima. Njihove su trupe zauzele 1813. i Split i ostale u njemu više od stotinu godina. Austrijska uprava Splitom bila je mnogo manje progresivna i angažirana od francuske. Grad je zadržao određenu komunalnu autonomiju s Općinskim vijećem i načelnikom, ali je bečka vojna i civilna administracija, preko regionalnih ureda u Zadru, nadzirala čitav javni, a u mnogome i privatni život u gradu.

Odnos Austrije prema Dalmaciji i prema Splitu mogli bismo okarakterizirati ipak više kao indiferentan nego izrazito negativan. Daleki maleni Split od niti šest tisuća stanovnika (od čega su dvije trećine bili težaci u predgrađima), na rubu velike i mnogonacionalne Carevine, nije Beču predstavljao gotovo nikakav interes: ni privredni, ni vojni. Politički i administrativni centar Dalmacije bio je i dalje Zadar.

Dugotrajna mletačka uprava, koja je naročito u posljednjem stoljeću ne samo zanemarivala već i privredno eksploatirala Dalmaciju, ostavila je u cijeloj pokrajini pustoš u svakom pogledu. Nastojanja francuske uprave da iz temelja poprave to teško stanje ostala su u začecima. Mnoge njihove napredne akcije poništila je reakcionarna austrijska uprava iako je neke korisne zahvate svojih prethodnika i priznavala. Poznato je da je car Franjo I, došavši prvi put u Dalmaciju, javno odao priznanje aktivnosti Francuza u izgradnji cesta.

Split je i dalje nastavio svoje provincijsko životarenje, samo što je, umjesto ekonomski potpuno propale plemićke klase, sve pozicije zauzela građanska klasa, i to najviše birokracija. To je činovništvo i dalje dolazilo s Apeninskog poluotoka jer je Dalmacija bila u okviru tzv. Lombardo-Veneta. Iz njegovih redova regrutirala se kasnije autonomaska protuhrvatska stranka u gradu. Splitski težaci, pritisnuti neukošću i materijalnim brigama, bili su politički i društveno potpuno pasivni i nerazvijeni, a ostalo građanstvo brojilo je manje od 2000 ljudi, među kojima su glavnu riječ vodili povlašteni činovnici i osiromašeni bivši plemići. Nova socijalno i nacionalno napredna mlada inteligencija stasala je tek

Njegovo veličanstvo car posjetio je sve urede i javne ustanove. Njegova carska supruga udostojila se da svojim prisustvom obraduje sve redovnice.

Oboje su htjeli osobno provjeriti koliko još ostaci antičke Dioklecijanove palače ističu snažan genij toga cara.

Zatim su se uputili u crkvu otaca konventualaca, gdje se nad glavnim oltarom zamjećuje jedna grobnica, kojoj se na prednjoj strani zapaža u reljefu vrlo dobro prikazan Maksencijev bijeg, čime su bili zadovoljni.⁹⁾

Pošla su zatim njihova sveta veličanstva, slijeđena plemenitom pratnjom, duž obala Jadra, gdje se u jedno veliko doba dizala slavna Salona, da bi vidjeli ruševine te nekoć carske metropole i antičke ostatke što se tu i tamo rasuti zapažaju.¹⁰⁾

Vrativši se u Split, počastili su svojim prisustvom stan gosp. dra Karla Lanze, da bi vidjeli zbirke antičkih medalja, koje on posebnom sklonošću neprestano sakuplja, a neke najljepše među njima darovao je kustosu starina nj. v. da bi se pohranile u carskoj zbirci u Beču.

Jednaku je čast imao i gosp. Vicko Solitro, također amater numizmatičar.¹¹⁾

Nakon posjete tome gospodinu doktoru, nj. v. car udostojao se da svojim najtoplije priželjkivanim dolaskom pruži čast i sjaj ovome novom Obrazovnom zavodu (Gimnaziji), koji duguje rođenje njegovom zaista vladarskom dobročinstvu. U njemu je nekoliko đaka recitiralo pred svetom cesarskom osobom neke prigodne pjesničke sastave.

Nad vratima Gimnazije čita se slijedeći natpis:

Franjo Prvi
Uvijek Božanski Car i Kralj
Najskloniji Zaštitnik Književnosti
Pokretačke Vjere Najveći Borac
Učenike Svoje Gimnazije Brižno
Posjeti
Najbolji Otac Domovine
3. Svibnja 1818.¹²⁾

Na svakom je javnom mjestu bio neki natpis, kao i nad vratima Hrama (Mauzoleja).¹³⁾

Nakon što je obavilo posjet Gimnaziji, nj. v. je naredilo da ga odvedu u Nadbiskupsko sjemenište. U dvorani sjemeništa su učenici slavili prejasne vladareve vrline raznim pjesničkim sastavima, a prethodio im je kratak predgovor što ga je recitirao gosp. rektor tog svetog zavoda, kanonik dr don Ante Tokić.

Humanistički su odjeli u ime cijele Gimnazije posvetili nj. v. jednu literarnu, instrumentalnu i vokalnu akademiju u crkvi o. o. dominikanaca.

Nad vratima čitao se ovaj Horacijev moto:

Hic ames dici Pater, atque Princeps

Tu se sveta carska osoba sa svom svojom plemenitom pratnjom zadržala tijekom cijele priredbe.

Članovi literarne akademije bili su slijedeći mladići:

Gosp. don Josip Čipiko iz Skradina, koji je recitirao uvod, gospoda don Bartolomej Allegretti iz Trogira, don Franjo Šupuk iz Šibenika, don Šimun Zappaneo iz kaštela Pučišća s otoka Brača i gospoda Dionizije Boetler iz Splita, Josip Geremia iz Splita, Nikola Šibiškin iz Visa, Luigi Moro iz kaštela Pučišća na Braču, Luka Trnoglav Šare iz Sinja, Juraj Tadić iz Splita i Franjo Zangerolimi iz Visa.

Tema akademije bila je: Karakteri velikih genija koji su se isticali na svijetu.

U nedjelju pošla su njihova veličanstva u Katedralu, i tu su najuzornijom pobožnošću prisustvovala svetoj misi. Dok se ona čitala tihim glasom, u orkestru su se, uz zvukove izabраниh glazbenih instrumenata, pjevali razni moteti, prilagođeni naročitoj sretnoj prilici sudjelovanja njihovih svetih carskih osoba.

Bila su postavljena dva prelijepa prijestolja, sa pet stepenica. Njihova veličanstva ipak nisu htjela da se popnu na njih.

U ponedjeljak ujutro u 7 sati nj. v. car otputovao je u Sinj. Usput je posjetio tvrđavu Klis, sa koje su se tijekom prolaza nj. v. čule paljbe topova.

Nj. v. carica, namjeravajući da pođe u Dubrovnik morskim putem, zadržala se ovdje do srijede 20. svibnja, zbog suprotnoga vjetera, koji je priječio putovanje.

U srijedu, rano ujutro, praćena raznim skladno ukrašenim lađicama, u kojima su se nalazili predstavnici crkve, države, vojske i ugledni građani, otisnula se od obale, praćena mnogim pucnjima topova.

Gotovo stotinu lađica, podijeljene leutima, raspoređene u dugome redu, tri velika jedrenjaka, takozvana brika, i šest drugih manje velikih lađa, takozvanih topovnjača, koje su upravo zbog toga došle ovdje, pridonijele su očaravajućim prizorom odlasku nj. v. carice, koja se nalazila u jednom brodu zaista dostojnom vladarske osobe.

Ustavila se malo u Hvaru i tek je nakon uspješnog putovanja stigla u Dubrovnik malo iza dolaska nj. v. cara, koji se već bio zaputio kopnenim putem.

U Kotor nisu pošli, zbog otečjepljenja tih krajeva od naših. Ipak su rado primili dužnu počast Kotorana u dubrovačkim Lazaretima, kamo je zbog te prigode onaj grad otpremio poslanstvo izabраниh ličnosti.

Nj. v. car vratio se u Sinj, također kopnom, gdje je čekao svoju carsku suprugu, da se vrate u glavni grad.

Djelomično ili potpuno nesklono vrijeme bilo je razlogom zakašnjenja caričina povratka, kojoj su pri dolasku u Split ovi stanovnici ponovili očitovanje najživljega radovanja i željnog ponovljenog zadovoljstva što su opet počašćeni najprijaznijom ljubljenom caricom i kraljicom Karolinom Augustom.«

Opširan i dodvoran opis svečanog dočeka carice. Djevojčice bacaju cvijeće kuda carica prolazi. Razni pjesnički sastavi i sl.

Carica je obdarila poklonima one ličnosti koje su je pratile na brodu do Dubrovnika.

Sastavši se sa carem u Sinju, otputovali su zajedno u Beč.

»Sinjani, osim ostalih ponavljanih svečanosti kojima su dočekali nj. veličanstvo, održali su u čast njegovog carskog prisustva trku takozvanu *vitešku igru konjima* (alku), zaista zanimljivo natjecanje, u kojemu se čudesno ističe vještina konjanika.

Gosp. Franji Tripalu, koji se istakao među svim ostalim alkarima, nj. v. dalo je prekrasan prsten.

U povodu dolaska nj. v. carice ponovljeno je isto natjecanje ...^{«15)}

Povratak carice Karoline flotom iz Dubrovnika u Split i doček građana na lađicama s lijepom panoramom tadašnjeg Splita s mora ovjekovječio je jednim akvarelom splitski slikar amater Antun Barač. Akvarel, što ga reproduciramo, nalazi se u Arheološkom muzeju u Splitu, a osim autorova potpisa ima i natpis (na talijanskom):

»Dolazak nj. v. austrijske carice Karoline Auguste u splitsku luku u pratnji flote kojom upravlja general Konik dana 10. lipnja 1818. u 3.30 sati poslijepodne.^{«16)}

Posjet cara Franje I ostavio je traga u Splitu. Vidjeli smo da je urodio početkom arheoloških iskapanja u Saloni i osnutkom Arheološkog muzeja. Stoga su Splitski kao sjećanje na carev posjet nakon dvije godine (1820) postavili na istaknutom mjestu, u protironu na Peristilu, tada Katedralnom trgu spomen-ploču. Ta je ploča vidljiva na starim fotografijama i razglednicama Peristila, a skinuta je neposredno nakon prvog svjetskog rata.

Godine 1946. porušen je gornji dio zida pod lukom protirona i u zidu, na mjestu gdje je nekada bila postavljena spomen-ploča, nađena je olovna kutija s olovnim pečatom i pergamenom s tiskanim opširnim zapisom (na talijanskom jeziku):

»Split

ovoga dana 12. veljače godine tisuću osamsto dvadesete (1820) ... osme rimske indikcije ...

Za vladavine

njegovog svetog carskog kraljevskog apostolskog veličanstva

Franje I

cara Austrije; kralja Jerusalima, Ugarske, Češke, Lombardije, Venecije, Dalmacije, Hrvatske, Slavonije, Galicije i Lodomerije; nadvojvode Austrije; vojvode Lorena, Salzburga, Štajerske, Koruške, Kranjske, Donje i Gornje Šlezije; velikog kneza Transilvanije; markiza Moravske; kneza habsburškog i tirolskog itd., itd., itd.

Upravitelja

Dalmacije, Dubrovnika i Albanije
njegove visosti i gospodina

Franje Ksavera Libera baruna de Tomašića, osobnog savjetnika njegovog svetog carskog i kraljevskog apostolskog veličanstva, izvršnog podmaršala, zapovjednika cesarske kraljevske pješadije 22. regimente, nosioca vojnog reda Marije Terezije i civilnog upravitelja i glavnog vojnog zapovjednika Dalmacije, Dubrovnika i Albanije

u prisutnosti

svih crkvenih, civilnih, vojnih dostojanstvenika i uglednika ovog kraja, i uz sudjelovanje cijelog splitskog puka njegovo sveto carsko kraljevsko

apostolsko veličanstvo Franjo I zajedno sa carskom svojom suprugom Karolinom Augustom Bavarskom caricom i kraljicom udostojio se da proputuje Dalmacijom i da posjeti ovaj grad, u koji je stigao dvanaestog (12) svibnja tisuću osamsto osamnaeste (1818), zadržavši se u njemu slijedećih devet dana.

Gospodin Petar Cambj, načelnik općine, dobivši pristanak vlade, sazvao je dana jedanaestog (11) travnja tisuću osamsto osamnaeste (1818) na izvanrednu sjednicu uglednike grada, na kojoj je sjednici jednoglasno zaključeno da se ovjekovječi uspomena budućim generacijama na tako radostan događaj, postavljanjem u vestibulu Katedralnog trga natpisa na ploči što će se odnositi na taj događaj.

Kada je presveti vladar došao u Split, zamolio je načelnik ponizno njegovu vladarsku dozvolu da se postavi spomen-ploča i sveti cesar je to najblagonaklonije potvrdio.

Natpis je slijedeći:

Franji Prvome
uvijek presvetome caru austrijskome
i
kralju dalmatinskome
ovaj
spomenik vjernosti i radosti
prisutnome
Split postavi.
4. svibnja 1818.¹⁷⁾

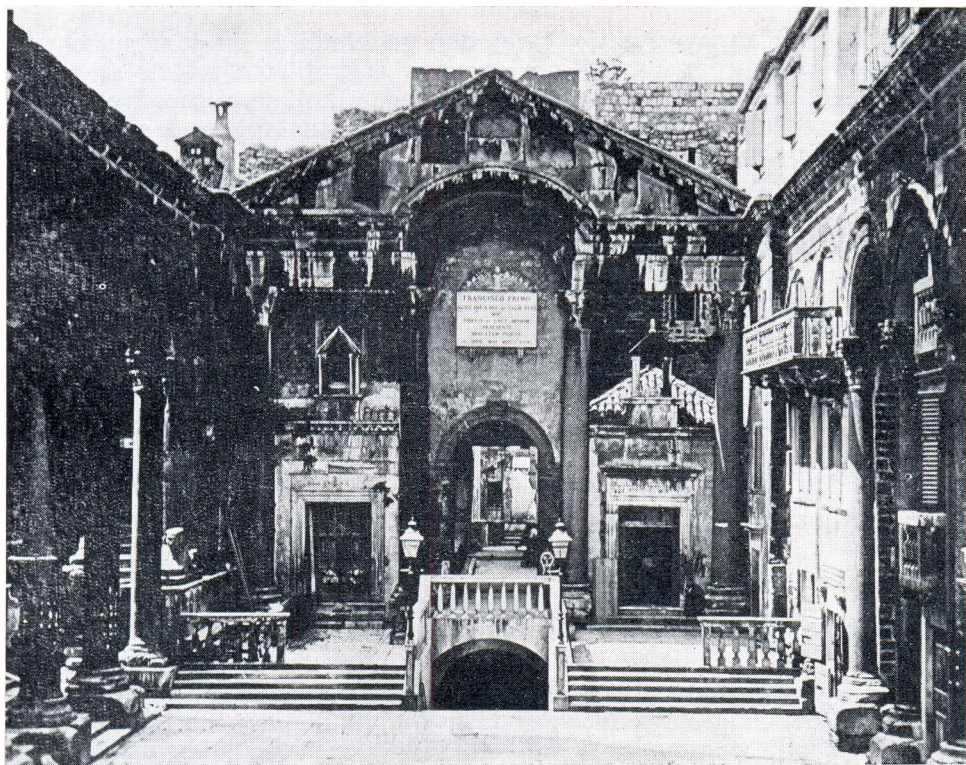
Neke nepredviđene okolnosti do danas su odgodile izvršenje ove dužnosti.

Pošto je spomen-ploča isklesana, veoma nam je drago da možemo danas uveličati našu radost otkrićem iste spomen-ploče, koja je najveći izljev našeg oduševljenja u današnjem jubileju rođendana njegovog svetog veličanstva.

Nakon što je u nadbiskupskoj metropolitanskoj crkvi proslavljena godišnjica, moleći svevišnjega da vrlo dugo i uspješno čuva njegovo veličanstvo i cijelu njegovu presvetu carsku obitelj, prečasní gospodin Špiro Tadić, svećenik i profesor na Cesarskoj kraljevskoj gimnaziji u Splitu, održao je prigodni govor, a zatim je svečano postavljena navedena spomen-ploča.

Ovaj zapisnik, potpisan od svih predstavnika vlasti i od uglednika ovog kraja, tiskan na pergameni, zatvoren je u olovnoj kutiji i uzidan u zidu vestibula iza iste spomen-ploče na trajni spomen.«

Slijede zatim potpisi uglednika s njihovim titulama: prvo osmorice kanonika, zatim okružnog poglavara Splita Enrika Réhe, načelnika Petra Cambja, pokrajinskog pukovnika Vicka Capogrossa, arhitekta i okružnog inženjera Vicka Andrića, zapovjednika mjesta baruna Hildebranda i većeg broja ostalih funkcionera, uglavnom stranaca, i uglednih građana: Petra Albertija, dra Andrije Kruševića, Dominika Ferracinija, Josipa Derossija, Nikole Capogrossa, dra Josipa Cindra, Pavla Bergelića, Radoša Michielija, Oktavijana Geremije, dra Nikole Ivelija, Marina Pavlovića, Aleksandra

Spomen ploča u čast cara Franje I na Peristilu

Martinisa, Alviza Tommasea, Augustina Tartaglije, Josipa Bajamontija, Josipa Milezija, Ivana Benedettija, Bartola Bernardija, Tome Grizogona i dra Stjepana Nonveillera.

Da je kopija vjerna originalu što se čuvao u arhivu Političkog suda u Splitu potpisao je načelnik Petar Cambj.

Danas se pergamena i olovni pečat u olovnoj kutiji čuvaju u Muzeju grada Splita.

I opis svečanosti u Splitu u povodu careva dolaska i tekst pergamene odaju birokratsko-autoritativni duh jednog monarhističkog režima, koji je u provinciji još više dolazio do izražaja jer se poštivanje pretvaralo u ulagivanje i laskanje. Odbijemo li, međutim, tu krasnorječivost i sve superlative, dobivamo sliku jednog davnog Splita, od prije stošezedest godina, njegovog društva i njegove uprave. Dakako da ta slika, koliko god zanimljiva i plastična, ipak nije ni približno potpuna.

BILJEŠKE

- 1) Bilješka Č. Čičin-Šaina u arhivskoj ostavštini u Muzeju grada Splita.
- 2) Historia Gymnasii Spalatensis 1817/18 ad annum 1849/50.
- 3) Pri ovome opisu rasvjete koju je »gotovo nemoguće gledati« moramo se sjetiti da u to doba, na početku prošlog stoljeća nije još bilo električne rasvjete, ni

plinske, čak ni petrolejske. Grad je bio redovito »osvijetljen« feralima s uljenicama; u svečanostima su se po prozorima kuća palile voštanice, ali postoji mogućnost da je Peristil bio iluminiran nekim umjetnim vatrama.

- 4) »Il giuoco della Cerchiata« je zacijelo narodno kolo, a ne neka igra obručima ili možda alka. Opisujući svečanosti održane u Splitu 1770. godine, dakle oko pedeset godina ranije, a u povodu prijenosa moći sv. Dujma, splitski historičar Julije Bajamonti spominje da su u kazalištu splitski obrtnici prikazali jedan seoski ples, nazvan »kolo« (»un ballo pastorale, ch'è detto cerchiata«), dakle istu tu igru. Bajamonti spominje istom prigodom i od istih izvodača i jednu igru s oružjem ili insceniranu borbu (»un giuoco d'arme, o sia teatrale combatimento«), što bi mogla biti igra »moreška«, budući da se tradicija te igre sačuvala u Splitu još 1818. godine. J. Bajamonti: Zapisi o gradu Splitu, Split 1975, str. 265).

I mnogo ranije, u jednom dnevniku nepoznatog autora iz 1571. godine, slaveći pobjedu nad Turcima, priredili su Splitsani razne svečanosti, među kojima »trku barbara« (»la corsa delli barbari«), bitku Turaka sa Maurom (»combaterono li Turchi con il Moro«), što je vjerojatno bila »moreška«, zatim »ples djevojaka« (»il ballo delle donzelle«) i »borbu šakama« (»il combattimento a pugnì«), dakle boks. (V. Solitro: Documenti storici sull'Istria e la Dalmazia. Venezia 1844).

- 5) I »moreška« se, dakle, još 1818. igrala u Splitu, dok se danas očuvala samo u Korčuli. U Splitu su je vježbali u vijećnici. C. Fisković, Izgled splitskog Narodnog trga u prošlosti. Peristil I, Zagreb 1954, str. 77, 89.
- 6) To je dokaz ne samo folklorne tradicije grada u kojem su većinu stanovništva tvorili težaci Varoša i Lučca, dakle uglavnom prebjezi pred Turcima iz krajeva Dalmatinske zagore, već i dokaz da su građani cijenili te pučke plesove u samom početku XIX stoljeća kada sklonost romantizmu i folkloru nije još bila uhvatila maha ni u mnogim većim i kulturnijim središtima.
- 7) Splitska stolna crkva imala je, osim stalnog orguljaša, i zbor i orkestar, što su ga sačinjavali građani amateri.
- 8) Budući da u Splitu tada nije bilo hotela, a ostali putnici bi se smjestili u skromnim konačištima lazareta, naročiti gosti, a pogotovu vladari, bili su smješteni u palačama najuglednijih splitskih obitelji. Tako je vladarski par toga puta odsjeo u gotičkoj palači najstarije i jedne od najuglednijih splitskih obitelji Grisogono na Peristilu.
- 9) Don Frane Bulić, profesor i direktor splitske Gimnazije, zapisivao je — po svome običaju — razne primjedbe i bilješke na marginama gimnazijskog ljetopisa. Tako je i ovdje primijetio: »Nije to sadržaj prikaza, već prelaz Izraeličana preko Crvenog mora«.

Sarkofag što se nekada nalazio u crkvi sv. Frane na obali danas je u Arheološkom muzeju.

- 10) Cara Franju I pratio je po solinskim ruševinama, koje do tada još nisu bile sistematski iskapane ni istraživane, splitski arhitekt Vicko Andrić, potaknuvši ga da pomogne arheološkim istraživanjima, jer su privatnici, a osobito stranci, kupovali i raznosili vrijedne antičke spomenike iz Salone.

Rezultat te carske posjete Splitu i Solinu bio je od velike koristi. Dvije godine zatim, 1820, riješila je bečka vlada, na carev zagovor, da se u Splitu osnuje i sagradi Muzej solinskih starina, potaknuvši i prva stručna iskapanja. Upraviteljem muzeja, što se slijedeće godine otvorio, bio je imenovan amater arheolog, inače liječnik dr Karlo Lanza, a tehničko rukovodstvo solinskih iskapanja povjerenjeno je arh. Vicku Andriću.

(Arheološki muzej u Splitu. Split 1951, str. 3—5).

- 11) Vicko Solitro, ugledni Splitsanin, revolucionar i karbonar 1848.
- 12) Natpis je bio na latinskom jeziku. Bulićeva bilješka: »Natpis dignut sa ovog mjesta god. 1924«.
- 13) Današnji natpis nad vratima Katedrale, u unutrašnjosti, odnosi se na Franju Josipa I i godinu obnove Mauzoleja 1885.

- 14) Brodovi su bili još isključivo na jedra, pa su se morali koristiti povoljnim vjetrom. Kopneni put do Dubrovnika, što su ga Francuzi sagradili, bio je za kočije vrlo neudoban.
- 15) Alka se igrala u Sinju tradicionalno na spomen junačke obrane Sinjana od turske opsade 1715. god. Bila je to inače šire rasprostranjena još srednjovjekovna viteška igra. Igrali su je dubrovački mladići još u XV stoljeću, poklanjajući pobjedniku koji bi je tri puta skinuo sa stupca, srebrnu alku od četiri unče. Zabilježeno je da se igrala i u Zadru, Makarskoj i Imotskom, a bila je poznata i Bosancima. (V. Čurčić: Starinsko oružje u Bosni i Hercegovini. Glasnik Zemaljskog državnog muzeja u Sarajevu. LV/1943, str. 48—49).
- 16) K. Prijatelj: Splitski slikari XIX stoljeća. Split 1959, str. 23, 37.
- 17) Na pergameni su ispisane cijele riječi natpisa, dok su na ploči bile skraćene:

FRANCISCO PRIMO
AUST. IMP. S. AUG. ET DALM. REGI
HOC
FIDELIT. ET LAET. MONUM.
PRAESENTI
SPALATUM POSUIT.
IV. IDUS MAI MDCCCXVIII.

